

Capitolul III

NORMA JURIDICĂ

III.1. Noțiunea de normă juridică

Organizarea și funcționarea societății se bazează pe o multitudine de reguli, pe care le numim cel mai adesea reguli sociale. De la general la particular, implicit, comportamentul uman se manifestă și el în dimensiunea tiparelor sociale, a regulilor de conduită, care imprimă o anumită normalitate socială.

În limba română, cuvântul „normă” provine de la grecescul „*nomos*”, care semnifică ordine, organizare pe baze imperative.

Norma are rolul de a organiza viața socială pe baze raționale, în vederea satisfacerii interesului colectivității, prin impunerea voinței acesteia, independent de cea individuală. Astfel, prin intermediul „conștiinței colective” se instituie regulile și obligațiile care reglementează existența în comun, transmițând din generație în generație necesitatea acestora și cultivând ideea unei ordini sociale stabile pentru colectivitate.

Prin intermediul normelor se încearcă asigurarea coordonării activităților sociale, facilitarea coordonării acestora, ținerea sub control a agresivității indivizilor și predictibilitatea conduitelor și a acțiunilor umane. Astfel, regulile sociale apar, de fapt, ca un instrument cu ajutorul căruia se realizează echilibrul social și se încearcă menținerea sa cât mai mult timp posibil.

Norma socială veghează la consens și ordine în cadrul colectivității, stabilind un model de comportament social ideal, acceptabil din punct de vedere social. În acest context, norma creează drepturi și obligații care rezultă din relațiile sociale, permite evitarea conflictelor și a tensiunilor sociale, limitând în acest sens voința individuală, asigură solidaritatea și securitatea indivizilor în fața actelor de violență sau a agresiunilor de orice fel, stabilește reguli de conduită, arătând care este comportamentul preferabil într-o situație socială dată¹.

Diversitatea relațiilor sociale la nivelul colectivității a impus o mare varietate de norme. În doctrina juridică românească s-a reținut că în categoria normelor sociale intră normele etice, normele obișnuielnice, normele tehnice, normele politice, normele religioase, normele juridice².

¹ Ion Craiovan, *Tratat de teoria generală a dreptului*, Editura Universul Juridic, București, 2007, p. 180-181.

² Nicolae Popa (coord.), *Teoria generală a dreptului*, Editura All Beck, București, 2005, p. 123.

Astfel, putem spune că o categorie de reguli sociale sunt și regulile juridice, numite, în limbaj specific, norme juridice sau norme de drept.

Pe parcursul procesului de evoluție a societății umane, normele juridice s-au desprins, treptat, din cele morale și din obiceiurile colectivității. Distincția dintre bine și rău realizată prin etică, morală și obicei (tradiție) este promovată și de norma juridică.

Norma de drept reflectă existența unei colectivități umane, fiind adaptată unor realități social-economice (clase și categorii sociale, condiții economice), politice (regim politic, relații politice internaționale cu alte state), culturale (ideologii, creație spirituală, religie), precum și condițiilor naturale de mediu (factori geografici, biologici, demografici).

În literatura de specialitate, există numeroase aprecieri legate de definirea normei juridice. De exemplu, s-a arătat că normele juridice însumează o categorie distinctă de norme sociale, care „protejează cele mai importante valori (relații) sociale, prin instituirea unui sistem corelativ de drepturi și obligații între indivizi, grupuri, instituții și organizații sociale”³.

În termeni generali, norma de drept este o regulă socială care trebuie obligatoriu respectată.

În sens restrâns, juridic, norma de drept poate fi definită ca o regulă generală și obligatorie de conduită al cărui scop este acela de a asigura ordinea socială, regulă care, la nevoie, poate fi adusă la îndeplinire prin forța de constrângere a statului⁴.

III.2. Trăsăturile normei juridice

Literatura de specialitate ne dezvăluie o amplă dezbateră legată de identificarea și explicarea trăsăturilor normei juridice. Acestea însumează o serie de caracteristici comune pentru toate tipurile de norme sociale, dar și unele deosebite, proprii numai unei anumite categorii de norme juridice. Aceste deosebiri se concretizează în modul de elaborare a normelor de drept, forma și structura lor, sancțiunea pe care o prevede în caz de nerespectare a comportamentului impus și eficiența pe care o prezintă în plan social.

A. Caracter social

Norma juridică are un *caracter social* deoarece ea ordonează și reglementează relațiile interumane și diversitatea activităților care se desfășoară în cadrul societății. Unii dintre specialiști consideră că aceasta nu este o caracteristică distinctă a normei juridice, ci doar indică faptul că norma juridică este o categorie de norme sociale. Caracteristica, în sine, este faptul că norma juridică implică un

³ M. Voinea, D. Baci, *Sociologie juridică*, Editura Universității Româno-Americane, București, 1993, p. 98.

⁴ Nicolae Popa (coord.), *op. cit.*, p. 136.

raport intersubiectiv, reglementând, pe bază de reciprocitate, drepturi și obligații pentru subiecții implicați în relațiile sociale.

B. Caracter general și impersonal

Norma juridică nu se adresează unui singur individ, ea se adresează tuturor membrilor colectivității. De aceea, regula de drept exclude elementele particulare ale situației pe care o reglementează, abstractizând conduita pe care o impune. Astfel, norma are un *caracter general*. De asemenea, ea nu se adresează unui individ anume, identificat după nume, domiciliu etc., ci tuturor membrilor colectivității. Acest lucru determină *caracterul impersonal* al normei. Cu toate acestea, caracterul general și impersonal al normei este nuanțat atunci când realitatea o cere. De exemplu, există norme juridice care se aplică numai anumitor categorii de subiecți: minori / majori, militari, funcționari publici, elevi, studenți, persoane căsătorite, pensionari, organizații non-guvernamentale, societăți comerciale etc. De asemenea, nu toate normele juridice elaborate de autoritățile române se aplică pe întreg teritoriul țării sau asupra întregii populații. De exemplu, există norme juridice care se aplică doar la nivelul unităților-administrativ teritoriale (județ, municipiu, oraș, comună) sau în anumite zone (Moldova, Dobrogea, zone de frontieră, zone silvice etc.).

În același timp, normele juridice nu descriu toate cazurile și situațiile în care se poate găsi un subiect (individ, organizație, autoritate etc.). Norma juridică impune o variantă de comportament considerată a satisface interesul cât mai multor subiecți, neputând însă mulțumi în unanimitate.

C. Caracter prescriptiv (tipic)

Norma juridică se adresează tuturor indivizilor dintr-o colectivitate, fără a lua în considerare diferențele nesemnificative dintre aceștia, încercând să uniformizeze acțiunile, modelându-le în funcție de interesele sociale care se doresc a fi protejate. De aceea, conduita impusă pentru o situație determinată este una standard, determinându-l pe individ să învețe cum poate să se comporte în societate, pentru a se integra în colectivitate. Astfel, norma juridică prescrie un comportament *tipic* de urmat, un tipar aplicat subiecților implicați în raporturi sociale.

D. Caracter obligatoriu

Una dintre trăsăturile esențiale ale normei juridice rezidă în *caracterul său obligatoriu*. Cele mai importante domenii ale vieții sociale sunt reglementate de norme juridice, de la guvernare până la aspecte de ordin particular care privesc viața unui individ.

Spre deosebire de alte norme sociale, normele juridice au un caracter imperativ. Ele trebuie respectate, în caz contrar norma însăși prevăzând, uneori, o sancțiune. Norma juridică disciplinează în acest mod comportamentul indivizilor și reglementează acțiunile sociale, indiferent de domeniu (public sau privat), de forța sa juridică sau de câmpul său de aplicabilitate. De exemplu, o normă juridică

are același caracter obligatoriu indiferent dacă este cuprinsă într-o lege, ordonanță de guvern, decret prezidențial sau hotărâre a consiliului local.

De asemenea, nu toate normele juridice sunt obligatorii în același grad, mijloacele de realizare a caracterului obligatoriu fiind diferite. De exemplu, în cazul normelor permissive, când legiuitorul lasă la latitudinea subiecților de drept decizia de a adopta un anumit comportament sau nu, norma nu are un caracter facultativ, ci unul obligatoriu.

E. Caracter sancționator

Nerespectarea normei juridice atrage, de cele mai multe ori, o sancțiune. Imperativitatea normei juridice determină caracterul sancționator al regulii de drept. Cu toate acestea, există și norme juridice a căror încălcare nu atrage sancțiuni, legiuitorul prevăzând o sancțiune în funcție de valorile sociale protejate și de situațiile întâlnite în realitate. De exemplu, în cazul în care nerespectarea normelor juridice se datorează hazardului, subiectul nu va fi sancționat, din cauza imposibilității de a controla evenimentele care se produc independent de voința sa (calamități naturale, trecerea timpului).

F. Caracter imprescriptibil

Norma juridică se aplică ori de câte ori situația o cere, fără a se epuiza, din momentul intrării sale în vigoare și până în momentul în care iese din vigoare ca urmare a hotărârii legiuitorului sau a faptului că nu mai este actuală, necorespunzând realității.

III.3. Structura normei juridice

Norma juridică este elementul fundamental, primar al sistemului de drept, instrumentul prin care voința legiuitorului ajunge la subiectul de drept. Pentru a fi înțeleasă cu ușurință de către acesta din urmă, norma de drept trebuie să fie logică și clară, atât în formă, cât și în conținut, nelăsând loc interpretărilor din partea celui care trebuie să o respecte. De aceea, analiza normei juridice va avea în vedere structura sa logico-juridică (internă) și structura sa tehnico-juridică (externă).

III.3.1. Structura logico-juridică a normei (internă)

Structura internă a normei se referă la alcătuirea logică a textului acesteia, format, în general, din trei elemente distincte, dar interdependente în mod logic: ipoteza, dispoziția și sancțiunea normei juridice.

În funcție de exprimarea celor trei elemente, modelul ideal al normei juridice ar putea fi: „În situația... (ipoteza) trebuie să... (dispoziția), altfel... (sancțiunea)”.

A. Ipoteza este acea parte a normei juridice care descrie împrejurările sau condițiile în care se aplică regula de drept, precum și calitatea specifică a

subiectului / subiecților cărora li se adresează (cetățean, copil, părinte, comerciant etc.) sau calitatea lor generică (persoană fizică, persoană juridică, oricine – „acela care...”, toți etc.).

În funcție de specificul normei juridice, putem întâlni mai multe tipuri de ipoteză. Astfel, putem avea ipoteze *determinate* și *relativ-determinate*. Cele determinate precizează în mod expres, în detaliu, împrejurarea sau condițiile în care se aplică norma și subiectele cărora li se aplică. De exemplu, Codul civil precizează că, *la căsătorie, soții* își pot alege numele pe care urmează să îl poarte. Ipotezele relativ-determinate nu fac referire în detaliu, concret, la condițiile și subiectele normei juridice. Unele dintre ipotezele relativ-determinate sunt cele subînțelese. De exemplu, furtul este „luarea unui bun mobil din posesia sau detenția altuia, fără consimțământul acestuia, în scopul de a și-l însuși pe nedrept...” – conform art. 208, din Codul penal. Norma nu precizează, aici, subiecții cărora li se adresează și nici timpul și locul acțiunii. Totuși, din text, se subînțelege, în mod logic, că norma se adresează oricărei persoane, indiferent de împrejurări.

B. Dispoziția este partea normei juridice care nu poate lipsi din conținutul acesteia, fie că este expres precizată sau subînțeleasă, deoarece ea prevede conduita de urmat în împrejurările sau în condițiile precizate în ipoteză. Cu alte cuvinte, dispoziția cuprinde drepturile și obligațiile pe care le au subiectele vizate de normă. Astfel, dispoziția normei poate:

- impune o anumită conduită (onerativă – prevede obligația de a săvârși o anumită acțiune);
- prevede obligația de abținere de la săvârșirea anumitor fapte (prohibitivă);
- permite opțiunea unei conduite pentru subiectele de drept (permisivă, supletivă);
- oferi recomandări, stimula anumite acțiuni umane (dispoziții de recomandare, dispoziții de stimulare).

În raport cu modul în care este precizată conduita prescrisă de dispoziție, acestea pot fi clasificate în: dispoziții determinate și relativ-determinate. Dispoziția determinată stabilește, în mod expres, comportamentul care trebuie adoptat de subiecții la care se referă norma. De exemplu, art. 339 din Codul civil stabilește că bunurile dobândite în timpul căsătoriei de oricare dintre soți sunt bunuri comune ale acestora.

Dispoziția relativ-determinată prevede mai multe variante posibile de conduită, subiectul trebuind să aleagă una dintre acestea. De exemplu, art. 282 din Codul civil precizează că „viitorii soți pot conveni să își păstreze numele dinaintea căsătoriei, să ia numele oricăruia dintre ei sau numele lor reunite”.

C. Sancțiunea este partea normei juridice care stabilește urmarea neadoptării conduitei prescrise în dispoziție de către subiectul vizat. Consecința

nerespectării prevederilor dispoziției constă într-o sancțiune. Sancțiunea constituie reacția pe care statul o are față de comportamentul necorespunzător al subiectului de drept. Sancțiunile se pot clasifica în funcție de mai multe criterii.

În funcție de normele juridice care au fost încălcate, sancțiunile pot fi: civile, disciplinare, administrative, penale.

În funcție de gradul de determinare, sancțiunile pot fi absolut determinate și relativ-determinate. Cele absolut determinate sunt stabilite ferm de către legiuitor. De exemplu, atunci când norma stipulează că nerespectarea anumitor condiții de fond în elaborarea unui act juridic atrage nulitatea absolută a acelui act.

Sancțiunile relativ-determinate sunt, de exemplu, cele stabilite de normele penale între un minim și un maxim, urmând ca determinarea lor concretă să se realizeze de către judecător, în funcție de situație. De exemplu, uciderea unei persoane se sancționează cu o pedeapsă cu închisoarea cuprinsă între 10 și 20 ani și interzicerea unor drepturi (art. 174, Cod penal).

Aplicarea sancțiunii reprezintă un act de putere din partea statului, o măsură coercitivă, care are ca scop îndreptarea comportamentului subiectelor de drept și prevenirea încălcării în viitor a dispozițiilor normei juridice.

III.3.2. Structura tehnico-juridică a normei (externă)

Structura tehnico-juridică a normei are în vedere forma în care aceasta este redactată și apare în diverse acte normative (legi, ordonanțe, decrete, hotărâri, regulamente etc.).

Norma juridică trebuie să aibă o formă exterioară logică, care să o facă ușor accesibilă celor cărora li se adresează. Pentru unitatea legislației, normele juridice trebuie să respecte anumite reguli de redactare, de formulare, o anumită succesiune logică, aspecte reunite sub denumirea de tehnică legislativă.

Principalul element al structurii externe al normei juridice este articolul. Ca element structural primar, articolul cuprinde, în text, o normă juridică sau o parte din aceasta, în acest caz fiind necesară citirea întregului act normativ, pentru a înțelege sensul ideilor cuprinse în normele juridice.

Actele normative complexe, care cuprind un număr mare de norme juridice, vor fi organizate, în funcție de situație, pe titluri, capitole, secțiuni, articole, alineate, litere, puncte, teze.

III.4. Clasificarea normelor juridice

Având în vedere marea varietate de norme juridice, în literatura de specialitate clasificările normei juridice sunt numeroase, în funcție de mai multe criterii. Reținem doar câteva dintre ele.

a. După criteriul modului de reglementare al conduitei, normele pot fi *imperative* și *dispozitive*. Normele imperative prescriu o conduită obligatoriu de urmat, materializată fie într-o acțiune (onerative), fie într-o inacțiune (prohibitive).

Normele dispozitive sau permise nu obligă la o conduită strict determinată, permițând subiecților vizate să opteze pentru un anumit comportament dintre cele prescrise, acționând după propria apreciere (de exemplu, dreptul părților implicate în proces de a introduce o cale de atac împotriva hotărârii instanței). Normele dispozitive pot fi, la rândul lor, norme supletive (cele care oferă soluția aplicării legii în cazul în care părțile nu se decid asupra unei anumite conduite), norme stimulative (recompensează, prin diverse mijloace, comportamentul adecvat al părților), norme de recomandare (conțin prevederi neobligatorii, care îndrumă subiecții spre o conduită legală).

b. După gradul lor de generalitate, distingem între: norme *generale*, *speciale* și *de excepție*. Cele generale au cea mai largă aplicabilitate. De exemplu, normele juridice cuprinse în partea generală a Codului penal se aplică tuturor situațiilor în care are loc săvârșirea unei infracțiuni.

Normele speciale cuprind un domeniu mai limitat decât cele generale, vizând aspecte pe care acestea din urmă nu le reglementează sau le reglementează în mod diferit.

Normele de excepție au în vedere situații deosebite, care nu sunt reglementate nici de normele generale și nici de cele speciale, din cauza rarității lor sau a particularităților pe care le manifestă. Regula în drept este că normele de excepție derogă (se abat și se aplică cu întâietate) de la cele speciale, iar cele speciale derogă de la cele generale.

c. După modul lor de redactare, normele juridice pot fi *complete* și *incomplete*. Normele complete cuprind toate cele trei elemente ale structurii logico-juridice, pe când cele incomplete nu. Acestea din urmă vor fi întregite de normele cuprinse într-un alt act normativ deja emis (norme de trimitere) sau care urmează a fi emis (norme în alb).

III.5. Acțiunea normelor juridice în timp, spațiu și asupra persoanelor

Aplicarea normelor juridice are loc din perspectiva a trei dimensiuni: cea temporală, cea spațială și cea personală. Logica acestei tripartiții are în vedere faptul că normele juridice se succed în timp, evoluând odată cu societatea, ele se aplică la nivelul unui teritoriu determinat, de la cel național, până la cel regional și local, având incidență asupra persoanelor fizice sau juridice.

III.5.1. Acțiunea normelor juridice în timp

Norma juridică va avea efect, va reglementa relațiile sociale atât timp cât va fi în vigoare. Astfel, norma juridică este activă între două momente bine determinate: intrarea în vigoare și ieșirea din vigoare.

a. Intrarea în vigoare este momentul în care norma juridică începe să fie aplicată în practică, după aducerea ei la cunoștința celor vizați. Publicitatea normei asigură respectarea principiului potrivit căruia nimeni nu poate invoca necunoașterea legii, premisă care asigură egalitatea subiecților de drept raportată la aplicarea legii.

În dreptul românesc, regula intrării în vigoare este instituită prin articolul 78 din Constituție, care prevede că legea se publică în Monitorul Oficial al României și intră în vigoare la 3 zile de la publicare sau la o dată ulterioară prevăzută în textul ei.

Principiul care se aplică situației de intrare în vigoare a normei este cel al aplicării imediate a normei noi și excluderea celei vechi, atunci când aceasta există. Norma nouă se va aplica tuturor situațiilor care apar în momentul intrării sale în vigoare sau după acest moment. Cu alte cuvinte, norma juridică se aplică numai pentru viitor. Acesta este principiul neretroactivității care guvernează acțiunea normelor juridice în timp. Această regulă o regăsim consacrată în Constituție, în legea civilă și cea penală.

De la principiul neretroactivității pot fi exceptate anumite norme juridice, atunci când legiuitorul prevede expres acest lucru. Este vorba despre norme juridice care retroactivează, adică se aplică pentru trecut, și norme juridice care ultraactivează, adică normele vechi se aplică anumitor situații chiar și după intrarea în vigoare a celor noi.

Dintre actele normative, care retroactivează, amintim: actele care indică expres data sau perioada până la care retroactivează actele interpretative ale unor reglementări aflate deja în vigoare, actele de amnistie care înlătură răspunderea penală pentru faptele ilegale săvârșite, actele de grațiere care înlătură total sau în parte executarea unei pedepse penale ori dispun comutarea acesteia în alta mai ușoară etc.

Cea de-a doua categorie de excepții cuprinde actele normative care ultraactivează. De exemplu: legile temporare, care se aplică situațiilor născute în momentul când acestea erau în vigoare, continuă să se aplice pentru aceste situații care încă mai persistă, chiar și după ieșirea lor din vigoare. Astfel de situații pot fi calamitățile naturale, epidemiile, starea de război etc.

Tot în categoria excepțiilor de ultraactivitate pot intra și legile penale mai favorabile, care nu incriminau sau incriminau mai blând anumite infracțiuni, sub imperiul acestora producându-se fapte care nu au fost sancționate până în momentul intrării în vigoare a unei legi penale mai aspre. Pentru aceste situații se va aplica legea penală veche, mai favorabilă decât cea nouă.

b. Ieșirea din vigoare este momentul în care norma juridică încetează să își mai producă efectele, ca urmare a apariției unei norme juridice noi. Modalitățile de ieșire din vigoare sau scoatere din vigoare sunt abrogarea și căderea în desuetudine.

Abrogarea este procedeul legislativ prin care norma veche încetează să își mai producă efectele. O parte dintre autorii de specialitate consideră abrogarea sinonimă cu ieșirea din vigoare, abrogarea fiind denumirea tehnică a acesteia din urmă. Abrogarea poate fi tacită sau expresă. De asemenea, abrogarea poate fi totală sau parțială.

Căderea în desuetudine este o situație mai rar întâlnită în practică, atunci când efectele unei norme juridice încetează să se mai producă, ca urmare a schimbărilor intervenite în societate, acestea determinând ca norma juridică să nu mai corespundă realității. În aceste condiții, norma este, treptat, uitată. Normele nescrise sunt scoase din vigoare prin această modalitate, astăzi improprie dreptului modern.

III.5.2. Acțiunea normelor juridice în spațiu și asupra persoanelor

Acțiunea normelor juridice în spațiu presupune determinarea limitelor teritoriale ale aplicării regulilor de drept.

Principiul care se aplică acestei acțiuni este cel al teritorialității, izvorât din cel al suveranității și supremației puterii manifestată în interiorul statului. Astfel, legile create sau acceptate de autoritățile competente române se vor aplica asupra teritoriului statului român în întregul său sau în parte (regiuni, zone).

Excepția de la principiul teritorialității este extrateritorialitatea normelor juridice. În această situație, normele juridice naționale se aplică și în afara teritoriului statului național. De exemplu, în cazul misiunilor diplomatice române, care își au sediul pe teritoriul unui stat străin, unde sunt acreditate, se aplică legea statului român. Tot legea statului român se aplică și în cazul navelor și aeronavelor înmatriculate în România, care, din acest motiv, sunt considerate teritoriu românesc.

Principiul teritorialității legii își găsește aplicabilitatea în diverse ramuri de drept: drept civil, drept constituțional, drept internațional, drept comercial etc.

Aplicarea normelor juridice asupra persoanelor presupune o distincție între mai multe categorii de indivizi care locuiesc pe teritoriul unui stat, în funcție de cetățenie. Astfel, pe teritoriul unui stat putem avea *cetățeni*, *străini* și *apatrizi*.

Cetățenii sunt persoane care au cetățenia statului pe al cărui teritoriu se află. De exemplu, cetățenilor români li se aplică legile statului român.

Străinii sunt persoane care nu au cetățenia statului pe al cărui teritoriu se află. În condițiile legii statului străin, ei vor beneficia de un anumit regim, care poate fi:

- regimul național, legea teritoriului aplicându-li-se și străinilor, fără restricții;

-
- regimul special, străinii având doar anumite drepturi și obligații, mai restrânse decât *cetățenii*;
 - regimul clauzei națiunii celei mai favorizate, care presupune că statul gazdă al unor persoane străine, care provin din state diferite, trebuie să acorde tuturor acestora un tratament cel puțin egal cu cel mai favorabil regim acordat, la momentul respectiv, doar unora dintre aceștia.

Apatrizii sunt persoane care nu au cetățenia niciunui stat, beneficiind, totuși, de condiții speciale de tratament din partea statului gazdă, ca urmare a adoptării unor reguli internaționale comune de către statele lumii, în scopul eradicării acestei anomalii.

Capitolul IV

RAPORTUL JURIDIC

IV.1. Noțiunea de raport juridic

Relațiile sociale care se stabilesc între subiectele de drept sunt reglementate prin intermediul normelor juridice. Potrivit acestora, subiectele adoptă o conduită adecvată în funcție de situația în care se află. Astfel, relația socială, în sine, se va desfășura potrivit interesului părților implicate și, în același timp, nu va afecta nici interesul social general, norma juridică menținând echilibrul între cele două.

În sens larg, putem defini raportul juridic ca fiind o relație socială reglementată de o normă juridică.

În sens restrâns, raportul juridic poate fi definit ca o relație socială reglementată prin norma juridică, relație a cărei formare, modificare sau stingere se produce, de regulă, prin intervenția unui fapt juridic și în cadrul căreia părțile apar ca titular de drepturi și obligații, realizarea acestora fiind asigurată, la nevoie, prin forța de constrângere a statului.

Un exemplu concret de raport juridic îl reprezintă relația de natură economică comercială care se desfășoară între persoane (fizice sau juridice) care efectuează o activitate cu scop lucrativ, în vederea obținerii de profit.

IV.2. Trăsăturile raportului juridic

Definiția raportului juridic relevă caracteristicile sale, anume, caracterul social, ideologic, valoric, istoric și volițional.

Raportul juridic are un caracter social, pentru că el se stabilește întotdeauna între oameni, luați individual, ca persoane fizice, sau colectiv, organizați sub forma persoanelor juridice (autorități, instituții, organe ale statului, societăți comerciale, asociații, fundații etc.). Un raport juridic se poate stabili între minim doi subiecți de drept: între două persoane fizice, două persoane juridice sau între o persoană fizică și o persoană juridică.

Raportul juridic are un caracter ideologic, pentru că, spre deosebire de celelalte raporturi sociale, el este reglementat prin voința de stat, concretizată într-o regulă de drept, care este expresia unei ideologii sociale filtrată prin conștiința legiuitorului, a unui sistem de valori care servesc interesul general.

Astfel, raportul juridic are un caracter valoric, pentru că promovează valorile esențiale pe care se bazează ordinea de drept și, pe cale de consecință, funcționarea societății. Valorile sociale sunt promovate și apărute prin norma juridică care reglementează relațiile sociale.

Raportul juridic are un caracter istoric provenind de la norma de drept care reglementează acest raport, influențându-i conținutul și forma. Cu alte cuvinte, în funcție de norma juridică, raportul reflectă, într-o anumită măsură, timpul istoric, caracterul democratic sau nedemocratic al unui sistem juridic, la un moment dat. De exemplu, în Antichitate, în Imperiul Roman, regulile de drept considerau sclavii ca făcând parte din categoria bunurilor, aceștia neputând avea familie sau avere. Stăpânul avea drept de viață și de moarte asupra sclavilor. În feudalism, nobilul nu mai avea acest drept asupra țaranului iobag, însă acesta din urmă rămânea dependent de stăpânul său, fiindu-i redusă posibilitatea participării la raporturi juridice, pe motiv de lipsă de avere.

Raportul juridic are un caracter volițional, mai precis dublu-volițional, deoarece este o relație care se desfășoară pe baza voinței statului, a legiuitorului și a voinței părților implicate într-o situație concretă. Voința legiuitorului este exprimată prin intermediul textului normei juridice, care reglementează raportul de drept, iar voința părților transpare din conduita părților pe care acestea o pot adopta în limitele acelei norme.

IV.3. Elementele raportului juridic

Raportul juridic prezintă trei elemente definitorii: subiectele raportului, conținutul raportului și obiectul acestuia.

IV.3.1. Subiectele raportului juridic

Relațiile sociale se desfășoară din punct de vedere juridic între persoane fizice și persoane juridice. Indiferent dacă sunt privite individual sau colectiv, subiectele de drept își satisfac interesele în condițiile legii, prin exercițiul drepturilor și asumarea obligațiilor ce le revin.

A. Persoana fizică este un subiect individual de drept, care se implică în relațiile sociale, manifestându-și, de obicei, voința personal și singur. În acest sens, participarea sa la un raport juridic este condiționată de existența capacității sale juridice.

*Capacitatea juridică*⁵ este aptitudinea generală și abstractă a persoanei, recunoscută de lege, de a avea drepturi și obligații și de a le exercita, încheind personal și singură acte juridice.

În funcție de relațiile specifice și normele de drept care le reglementează, capacitatea juridică recunoscută subiectelor de drept diferă de la o ramură de drept la alta. De exemplu, în dreptul civil, minorul poate încheia personal unele acte juridice, pe când potrivit normelor de drept comercial minorul nu poate avea calitatea de comerciant decât după împlinirea vârstei majoratului.

Capacitatea juridică a persoanei are două componente interdependente: capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu.

Capacitatea de folosință a persoanei fizice constă în aptitudinea acesteia de a avea drepturi și obligații în cadrul unui raport juridic. Legea românească recunoaște capacitatea de folosință a persoanei fizice de la nașterea acesteia și până la moarte. Pe cale de excepție, este recunoscută capacitate de folosință anticipată copilului nenăscut, cu condiția ca acesta să se nască viu. Excepția are aplicabilitate în materia dobândirii unor drepturi pe cale succesorală (moștenire).

Capacitatea de exercițiu a persoanei fizice constă în aptitudinea acesteia de a-și exercita drepturile și a-și executa obligațiile, în cadrul raporturilor juridice prin încheierea de acte juridice.

În conformitate cu legea românească, capacitatea de exercițiu deplină de dobândește de către persoana fizică la vârsta majoratului, adică la 18 ani. De exemplu, normele dreptului comercial stabilesc calitatea de comerciant persoană fizică numai pentru individul care a împlinit 18 ani.

Pe cale de excepție, legea recunoaște persoanei fizice și o capacitate de exercițiu restrânsă, manifestată între 14 și 18 ani. În consecință, anumite acte de administrare și conservare vor putea fi efectuate de către aceștia, însă numai cu acordul sau în prezența ocrotitorilor legali (părinți, tutori etc.). Există și unele acte pe care minorii le pot încheia însă și singuri, personal (de exemplu, minorii care au împlinit vârsta de 16 ani pot încheia contracte de muncă).

Minorii sub 14 ani nu au capacitate de exercițiu, legea protejându-i pe motivul lipsei de discernământ, considerându-se că, din cauza insuficienței dezvoltării fizico-psiice, minorii sub 14 ani nu au reprezentarea reală a consecințelor propriilor fapte. De aceea, exercitarea drepturilor și executarea obligațiilor este realizată prin intermediul ocrotitorilor legali (părinți, tutori etc.). De asemenea, sunt lipsite de capacitate de exercițiu și persoanele declarate incapabile în baza unei hotărâri judecătorești, care atestă faptul că aceste persoane, din cauza alienării sau debilității mintale, nu au discernământul necesar desfășurării unor relații sociale normale. Aceste persoane poartă denumirea de *interziși judecătorești*.

Decesul persoanei fizice determină încetarea capacității juridice a acesteia.

B. Persoana juridică este acel colectiv de oameni care au un patrimoniu propriu distinct de cel al persoanelor fizice care o compun, cu organizare de sine stătătoare, potrivit unui anumit statut și având un scop determinat și legal.

De asemenea, pe lângă elementele de bază cuprinse în definiție, o persoană juridică, în funcție de tipul său, trebuie să prezinte și elemente speciale de identificare, precum: sediul, emblema, codul fiscal etc.

Persoanele juridice mai poartă și denumirea de subiecte colective de drept. Prin intermediul persoanelor juridice, indivizii desfășoară anumite activități de natură socială, economică, culturală,

⁵ Capacitatea juridică pentru persoane fizice și persoane juridice este reglementată de Codul civil.

politică, putându-se organiza în fundații, asociații, societăți comerciale, partide politice, universități, autorități publice, instituții de stat, statul etc.

La fel ca și persoana fizică, persoanei juridice îi este recunoscută de lege capacitatea juridică.

Capacitatea de folosință a persoanei juridice este recunoscută de lege din momentul în care aceasta dobândește personalitate juridică, moment care poate diferi în funcție de tipul de persoană juridică. Astfel, capacitatea de folosință poate fi dobândită fie din momentul înființării persoanei juridice sau a înregistrării sale, fie din momentul obținerii unei hotărâri definitive din partea unei instanțe judecătorești etc. Regula care trebuie respectată în cazul capacității de folosință a persoanei juridice este *principiul specialității*⁶, potrivit căruia drepturile și obligațiile pe care le poate avea persoana juridică se subordonează scopului pentru care aceasta a fost înființată. Aceasta înseamnă că, în cazul în care persoana juridică este o asociație fără scop lucrativ, drepturile și obligațiile sale trebuie să reflecte lipsa scopului obținerii de profit. Din contră, dacă vorbim despre o societate comercială, drepturile și obligațiile acesteia trebuie să reflecte scopul obținerii de profit, care este însăși rațiunea activității comerciale.

Capacitatea de exercițiu a persoanei juridice constituie aptitudinea acesteia de a-și exercita drepturile și de a executa obligațiile prin intermediul organelor sale de conducere.

Ca regulă generală, atât capacitatea de folosință, cât și cea de exercițiu încetează în momentul în care persoana juridică își încetează existența. Acest moment intervine diferit, în funcție de tipul de persoană juridică și de situația în care se produce încetarea existenței acesteia (act de desființare, hotărâre AGA, hotărâre judecătorească definitivă, ajungerea la termen a contractului de societate etc.).

IV.3.2. Conținutul raportului juridic

Un alt element structural al raportului juridic îl reprezintă conținutul acestuia, care este constituit din totalitatea drepturilor și obligațiilor subiecților raportului juridic. Legătura, relația dintre subiectele participante la raportul juridic, este dată tocmai de aceste drepturi și obligații reciproce.

Atunci când vorbim despre drepturile subiecților raportului juridic, ne referim la noțiunea de drept subiectiv, consecință a totalității normelor juridice, în vigoare la un moment dat, adică a dreptului obiectiv. Cu alte cuvinte, normele juridice, care reglementează raportul juridic, veghează la respectarea și garantarea existenței drepturilor subiective.

În cadrul unui raport juridic, titularul dreptului subiectiv se numește subiect activ al raportului juridic, iar titularul obligației corespunzătoare acestui drept poartă denumirea de subiect pasiv. Bineînțeles, în condiții de reciprocitate a existenței drepturilor și obligațiilor, subiectul activ al raportului poate deveni subiect pasiv și invers.

Astfel, *putem defini dreptul subiectiv ca fiind prerogativa recunoscută de lege subiectului activ al raportului juridic de a pretinde o anumită conduită de la subiectul pasiv, comportament corespunzător cu dreptul pe care îl are subiectul activ al raportului juridic.*

Drepturile subiective se pot clasifica în funcție de mai multe criterii. Reținem doar câteva dintre aceste clasificări.

În funcție de întinderea efectelor pe care le produc, drepturile subiective pot fi absolute și relative.

Drepturile absolute sunt acelea care produc efecte nu numai față de un anumit subiect pasiv al unui raport juridic, ci față de toate persoanele, *erga omnes*. Dreptul absolut este opozabil tuturor persoanelor care au o obligație absolută (de a nu face) față de titularul acestui drept. Astfel de drepturi sunt: dreptul la viață, dreptul de proprietate etc.

Drepturile relative sunt opozabile numai subiectului pasiv, determinat în cadrul unui raport juridic. Aceste drepturi produc efecte numai între participanții la raportul juridic. Un exemplu de drepturi relative sunt cele patrimoniale (evaluabile în bani).

În funcție de conținutul lor, drepturile subiective pot fi patrimoniale și nepatrimoniale. Cele *patrimoniale* sunt evaluabile în bani (dreptul de proprietate), pe când cele *nepatrimoniale* nu au valoare economică (dreptul la nume, dreptul la domiciliu, dreptul la viață etc.).

Oricărui drept îi corespunde o obligație corelativă. În limbajul de zi cu zi, spunem că un individ nu poate avea numai drepturi, ci și obligații. *Obligația, ca element de conținut al raportului juridic, reprezintă îndatorirea subiectului pasiv al raportului juridic de a avea o anumită conduită față de*

⁶ Art. 206, alin. 2 din Codul civil.

subiectul activ al acestuia, conduită concretizată în a da, a face (a acționa) sau de a nu face (a nu acționa).

Obligațiile pot fi și ele clasificate în obligații pozitive (a da, a face) și obligații negative (a nu face). Obligațiile *pozitive* obligă pe titular să acționeze, pe când obligațiile *negative* obligă pe titular să se abțină de la o acțiune.

IV.3.3. Obiectul raportului juridic

Obiectul raportului juridic îl reprezintă conduita pe care trebuie să o aibă subiecții în relația juridică concretă, în conformitate cu drepturile și obligațiile ce le revin.

Conduita părților se poate concretiza într-o atitudine activă (a da, a face) sau într-una pasivă (a nu face).

Obiectul raportului juridic constituie elementul dinamic al raportului juridic, reprezentând derularea concretă a acestuia. Obiectul raportului vizează valorile pe care le consacra norma juridică, care reglementează acest raport. În cazul relațiilor patrimoniale aceste valori își găsesc expresia materială (bunuri), situație în care putem vorbi de un *obiect secundar al raportului juridic* care, alături de conduita părților, formează un *obiect complex al raportului juridic*. Prezența unui bun material cu privire la care se stabilesc drepturi și obligații pentru subiectele raportului juridic conduce, cu ușurință, la identificarea exactă a conduitei pe care părțile trebuie să o adopte. În cazul relațiilor nepatrimoniale, conduita părților nu vizează bunuri materiale, ci valori lipsite de materialitate, de exemplu, raporturile dintre inculpat și instanța de judecată.

Cunoașterea obiectului raportului juridic are o importanță deosebită pentru stabilirea naturii și a specificului relației juridice, evaluând modul în care părțile trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile. În situația nerespectării drepturilor și obligațiilor ce le revin, părțile vor putea fi constrânse prin intermediul normelor juridice să își revizuiască conduita, realizându-se, astfel, obiectul raportului juridic și, indirect, finalitatea aplicării dreptului.

IV.4. Formarea, modificarea și încetarea raporturilor juridice

Raporturile juridice se nasc, se modifică și se sting în funcție de anumite împrejurări, care apar spontan sau care survin prin intervenția omului și cărora legiuitorul, prin intermediul normelor, le atribuie consecințe juridice. Aceste împrejurări sunt descrise de cele mai multe ori în ipoteza normei juridice și poartă denumirea de fapte juridice. Faptele juridice sunt considerate premise, condiții esențiale ale raporturilor juridice.

Astfel, putem defini *faptele juridice* ca fiind acele împrejurări care, potrivit normelor juridice, determină apariția, modificarea sau încetarea raporturilor juridice, respectiv a drepturilor și obligațiilor care le alcătuiesc conținutul.

Faptele juridice se clasifică în evenimente și acțiuni. *Evenimentele* sunt împrejurări care survin în absența voinței omului și care pot produce consecințe juridice numai dacă norma juridică prevede acest lucru. Efectele juridice ale evenimentelor sunt recunoscute în funcție de interesul social. Calamitățile naturale, curgerea timpului, nașterea, moartea sunt considerate evenimente care produc efecte juridice. Altele, precum ziua numelui, eclipse solare, fluxul și refluxul apelor marine nu produc efecte juridice.

Acțiunile sunt împrejurări care intervin ca urmare a manifestării voinței omului, producând efecte juridice, din cauza reglementării lor prin normele de drept. Acțiunile pot fi clasificate la rândul lor în *licite* (legale) și *ilicite* (ilegale).

Acțiunile licite, săvârșite cu scopul declarat de a produce efecte juridice, poartă denumirea de acte juridice. Cu alte cuvinte, manifestarea de voință a omului recunoscută de lege constituie un act juridic (contract, hotărâre judecătorească etc.). A nu se confunda cu suportul material pe care se consemnează această manifestare de voință (hârtie, piele, lemn etc.). În funcție de domeniul social în care se manifestă și normele juridice care le atribuie efecte juridice, actele pot fi civile, penale, administrative etc.

Acțiunile ilicite sunt cele care exprimă o manifestare de voință contrară normelor juridice. Ele se materializează în fapte juridice ilicite civile (delicte civile), fapte penale (infracțiuni), fapte contravenționale (contravenții) etc.

După gradul lor de complexitate, putem distinge între *fapte juridice simple* și *fapte juridice complexe*. Dintre cele simple, menționăm nașterea care determină dobândirea capacității juridice de

folosință a persoanei, iar dintre cele complexe, distribuția mărfurilor, care este condiționată de încheierea unui contract.

Actele juridice sunt acțiuni licite care produc efecte juridice ca urmare a voinței omului, cu scopul de a crea, modifica, transmite sau stinge raporturi juridice. Astfel, actul de voință este o manifestare de voință și, în același timp, dovada acesteia, consemnată în scris pe un suport material (hârtie, lemn, ceramică etc.).

Condițiile de existență ale unui act juridic sunt următoarele: un subiect de drept cu personalitate juridică, manifestare de voință, care produce efecte juridice potrivit legii; un scop determinat (cauză juridică); săvârșirea unei acțiuni sau inacțiuni pentru atingerea scopului propus (obiect juridic)⁷.

Actele juridice suportă mai multe clasificări dintre care reținem câteva. În funcție de numărul părților participante la încheierea actului, există:

- acte unilaterale – manifestări unilaterale de voință (oferta de vânzare);
- bilaterale – acte încheiate între două părți (contractul civil);
- plurilaterale – acte încheiate între mai multe părți (contractul colectiv).

În funcție de scopul urmărit, actele juridice pot fi gratuite sau oneroase. Actele cu titlu gratuit sunt acelea prin care se urmărește un folos material, însă fără o contraprestație echivalentă în schimb (testamentul, donația).

Actele cu titlu oneros sunt convenții potrivit cărora subiectele de drept urmăresc o contraprestație echivalentă reciprocă (contractul de vânzare).

De asemenea, în funcție de importanța lor, actele juridice pot fi de conservare, de administrare, de dispoziție.

Actele de conservare sunt acele acte prin care se realizează menținerea patrimoniului în starea în care se află.

Actele de administrare sunt destinate valorificării unui bun sau al mai multor bunuri (patrimoniu).

Actele de dispoziție reprezintă o manifestare de voință, care are ca rezultat ieșirea din patrimoniu a unui bun (vânzare, donație).

În funcție de caracterul lor, actele juridice pot fi civile sau comerciale. Actele juridice civile sunt cele care se încheie între persoane fizice sau juridice referitor la activități civile. Actele comerciale sunt cele încheiate între profesioniști, comercianți sau cele guvernate de norme de natură comercială.

Toate drepturile de autor pentru acest text sunt rezervate Editurii „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

⁷ Romul Petru Vonica, *Introducere generală în drept*, Editura Lumina Lex, București, 2000, p. 335.